

ПАШКІВСЬКА
Оксана Анатоліївна,
к.і.н., вчений секретар
ННСГБ НААН
(м. Київ)

РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО ҐРУНТОЗНАВСТВА У 20-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті вивчено стан наукової розробки проблеми, здійснений історіографічний аналіз праць, що розглядають розвиток вітчизняного ґрунтознавства у 20-х роках ХХ ст.

В статье изучено состояние научной разработки проблемы, осуществлен историографический анализ трудов, которые рассматривают развитие отечественного почвоведения в 20-х годах ХХ ст.

The state of scientific development of problem is studied in the article, the historiography analysis of labours which examine development of domestic soil science in 20th of ХХ century.

На думку російського вченого-ґрунтознавця професора І.В. Іванова, фактами історії ґрунтознавства є всі події інтелектуальної, організаційної та практичної діяльності ґрунтознавців, а історичними джерелами – спогади, документи і матеріали архівів, усі публікації наукового, прикладного та хронологічного характеру [1, с. 17].

Проведення науково-історичного дослідження з даної теми передбачає розгляд і аналіз наявної наукової літератури з основної проблеми – становлення й розвитку вітчизняного ґрунтознавства в Україні у 20-х роках минулого століття.

Аналіз історіографії засвідчує, що впродовж 20-90-х років ХХ століття тематичний спектр робіт і методологічні підходи до розгляду вказаних проблем зазнали істотних змін, які умовно можна поділити на три періоди: 1) початок досліджуваного періоду – до середини 30-х років ХХ ст.; 2) середина 30-х років – до проголошення незалежності України; 3) від 90 років минулого століття –

до сьогодні. Такий умовний поділ зумовлений головною причиною сприйняття дослідниками самого поняття «українське ґрунтознавство».

Поняття «українське ґрунтознавство» широко застосовувалося фахівцями у 20-х – на початку 30-х років минулого століття, коли радянська влада ще не заперечувала цього факту. Про існування українського ґрунтознавства, в першу чергу, говорив один із його кращих популяризаторів і сучасників досліджуваного періоду – професор Григорій Григорович Махов (Махів). У серії своїх історико-наукових праць він висвітлює сторінки історії українського ґрунтознавства і дає оцінку здобуткам цієї основоположної складової аграрної науки. Серед них слід виокремити праці «Почвы Украины (очерк современного развития и состояния почвоведения на Украине и его ближайшие задачи)» [2], «Почвенная карта Украины в 25-верстном масштабе» [3] та «Територіальні дослідження ґрунтів на Україні за період 1887-1927 рр. та їх найближчі перспективи» [4], що привернули нашу увагу, передусім, об'єктивністю, виваженістю й докладністю.

У праці «Територіальні дослідження ґрунтів на Україні за період 1887-1927 рр. та найближчі перспективи» Г.Г. Махов відтворив історію досліджень ґрунтів в Україні згаданого періоду і вперше розробив періодизацію становлення та розвитку українського ґрунтознавства. Він виділив три історичних періоди розвитку українського ґрунтознавства:

1. 1887-1910 рр. – початок ґрунтово-дослідної роботи в Україні, починаючи з полтавських експедицій В.В. Докучаєва. Г.Г. Махов зазначає, що територіальні дослідження ґрунтів в Україні цього періоду, притримуючись докучаєвської методики та способів дослідження, накопичили великий фактичний матеріал [4, с. 66].

2. 1910-1918 рр. – цей період розвитку ґрунтознавства в Україні Г.Г. Махов визначив як «набоківський» – «новий і блискучий період українського ґрунтознавства почався з 1910-1912 р., коли ціла низка губерніяльних земств розпочала широко організовані територіальні дослідження ґрунтів. Цей період цілком законно буде назвати «Набоковським»,

бо, по-перше, на чолі більшої частини експедицій (Херсонська, Подільська, Харківська) стояв небіжчик проф. О. Набоких, а по-друге – вплив його як блискучого ґрунтознавця-дослідника, позначився й на роботах інших експедицій...[4, с. 68]»¹. Професор Г.Г. Махов характеризує цей період, як період розвитку і поглиблення ідей та методики наукового ґрунтознавства.

3. Початок 20-х років. Період, сучасником якого був сам вчений, визначає його як один з дійових періодів. Дослідник характеризує проведену вже роботу із дослідження ґрунтів України протягом 1920-1927 рр. і зауважує, що третій, сучасний період українського ґрунтознавства починається з 1920 року, коли в Україні виникла низка ґрунтознавчих організацій, що займалися науково-дослідною справою в даній галузі і були тісно зв'язані з плановою роботою державних органів [4, с. 70-75].

Короткий нарис із загальної історії української аграрної науки подав О.А. Яната. Підсумовуючи вагомий здобутки сільськогосподарської науки за 10 років радянської влади він пише, що в Україні вивчення природних продуктивних сил сільського господарства за десятиріччя набуло організованих планових форм, найбільші досягнення були відмічені у галузі метеорології і ґрунтознавства. Автор відзначає вагомий внесок учених Секції ґрунтознавства СГНКУ в обстеження ґрунтів дослідних станцій і значної території України, зокрема видану карту ґрунтів України у 25-верстному масштабі та ряд випусків «Матеріалів дослідження ґрунтів», в яких опубліковано низку цінних праць з детального вивчення ґрунтів окремих районів, дослідних станцій [5, с. 32-33].

У статті Б. Паншина розглядаються досягнення сільськогосподарської науки вже в масштабі СРСР, де також відмічена праця Секції ґрунтознавства СГНКУ на чолі з професором Г.Г. Маховим. Автор зазначає, що робота, проведена колективом Секції ґрунтознавства з обстеження ґрунтів України, була відзначена на I Міжнародному конгресі ґрунтознавців [6, с. 24]. З робіт періоду 20-х років – середини 30-х років ХХ ст., які висвітлюють сторінки

¹ Махов Г. Г. Територіальні дослідження ґрунтів на Україні за період 1887-1927 рр. та їх найближчі перспективи / Г. Г. Махов // Вісник природознавства. – 1928. – № 2. – С. 65-75.

історії розвитку вітчизняного агрономічного ґрунтознавства, привертають увагу праці О.Н. Соколовського [7], Д.Г. Віленського [8]. Вони містять деякий фактологічний матеріал щодо ґрунтових досліджень досліджуваного періоду в Україні.

Важливим для з'ясування окремих моментів досліджуваної проблеми є «Короткий звіт про роботу Центральної Агрохімічної Лабораторії», надрукований 1930 році, де стисло висвітлюються основні моменти науково-дослідної діяльності ЦАХЛ та її складових, наводиться огляд науково-дослідної роботи її Відділу ґрунтознавства за 1928-1929 рр. [9, с. 46-56].

В арсеналі вітчизняної історіографії аграрної науки радянського періоду протягом середини 30-90-х років минулого століття можна знайти роботи, де розглядаються питання становлення й розвитку агрономічного ґрунтознавства, але історичний аналіз наукових праць виявив, що дослідження з цього питання здебільшого мають не систематичний, фрагментарний характер щодо проведених різних ґрунтових досліджень в Україні у період, що розглядається. У переважній більшості публікацій середини 30-х - 90-х рр. ХХ ст. їхні автори висвітлюють лише окремі питання історії ґрунтознавства в Україні. Так, деякі подробиці про дослідження ґрунтового покриву України періоду 20-х років знаходимо в статті О.Т. Калачикова «Досягнення ґрунтознавства та агрохімії в світлі стахановського руху». Автор публікації при аналізі роботи Інституту ґрунтознавства в розробленні класифікації й номенклатури ґрунтів України лише побіжно згадує про проведені ґрунтові дослідження 20-х років ХХ століття [10].

У статті О.Н. Соколовського «Основні напрями розвитку вітчизняної науки про ґрунти (історико-критичний аналіз)», опублікованій у 1953 році, при висвітленні ґрунтових досліджень періоду 20-х років вже не згадується, наприклад, Г.Г. Махов, як дослідник ґрунтів України. Хоча відмічено про помилковість методологічних поглядів щодо методів дослідження ґрунтів автора праці «ґрунти України» (Г.Г. Махов опублікував книгу в 1930 році) [11, с. 22].

Серед праць цього періоду слід виділити ґрунтовну роботу П.А. Власюка «Сільськогосподарська наука до 40-річчя Великого Жовтня» [12], в якій автор наводить цілу низку надбань вітчизняної аграрної науки. У роботі йдеться також про досягнення в галузі ґрунтознавства. Зокрема, у підрозділі «Досягнення в галузі ґрунтознавства та агрохімії» висвітлено особливості розвитку галузі у 20-х рр. ХХ ст. Фрагментарно відмічено про ґрунтові дослідження, які, починаючи з 1914 року, проводили дослідні станції такі, як Уманська, Вінницька, Миронівська. П.А. Власюк зазначає, що в Україні, у зв'язку з бурхливим розвитком колгоспного і радгоспного виробництва, над питаннями агрономічного ґрунтознавства працювали науково-дослідні інститути, дослідні станції та кафедри вищих навчальних закладів. Автором відмічено, що корисною була робота СГНКУ Наркомзему УСРР (1918 - 1927), Науково-дослідної кафедри ґрунтознавства Харківського сільськогосподарського інституту з дослідження ґрунтів кормового фонду півдня України, складання ґрунтових карт для дослідних станцій та з розробки колоїдної технології ґрунтів [12, с. 24-27].

У підрозділі «Розвиток агрономічного ґрунтознавства в УРСР» академік П.А. Власюк зазначає, що за період радянської влади поряд з рослинництвом і землеробством в Україні розвинулося агрономічне ґрунтознавство, основні етапи якого визначені роботами Полтавської, Носівської, Харківської, Київської, Сумської, Уманської та багатьох інших сільськогосподарських дослідних станцій, Науково-дослідної кафедри ґрунтознавства у Харкові, Центральної агрохімічної лабораторії в Києві [12, с. 36, 37].

Взагалі, при висвітленні історії розвитку ґрунтознавства України в період середини 30-х – 90-х рр. ХХ ст. автори нероздільно пов'язують його з російським і розглядаються як складову радянського ґрунтознавства. Так, у монографії Д.Г. Віленського «История почвоведения в России», що вийшла друком у 1958 році, автор побіжно згадав про деякі загальні досягнення українських ґрунтознавців. У періодизації історії ґрунтознавства в Росії і СРСР Д.Г. Віленський виділяє шість періодів. Останній шостий період вчений

охарактеризував як радянський період розвитку ґрунтознавства, який розпочинається з 1917 року, з розгортанням ґрунтових обстежень у всіх республіках СРСР, зокрема, і в Україні [13].

Зауважимо, що у працях цього періоду вітчизняні дослідники майже не згадували про існування українського ґрунтознавства, а якщо й згадували, то події і персоналії, які фактично відповідали офіційно узгодженій історії становлення і розвитку радянського ґрунтознавства. У підручнику «Ґрунтознавство» 1960 року випуску, який був виданий українською мовою і розрахований на студентів вітчизняних вузів, навіть побіжно не згадується про результати ґрунтових досліджень в Україні, а всю увагу зосереджено на досягненнях російських ґрунтознавців [14].

Привертає увагу праця Г.С. Гриня «З історії територіальних ґрунтових досліджень в Україні» за 1970 р., в якій автор висвітлює проведення досліджень ґрунтів України і зазначає, що в 1926-1928 рр. були досліджені ґрунти значної території України, а ґрунтові карти й пояснювальні тексти до них були опубліковані Центральною агрохімічною лабораторією НКЗС УСРР [15, с. 6-8]. Аналогічні факти виявлено у статті О.М. Грінченка «Развитие почвоведения на Украине за 60 лет советской власти», опублікованій 1978 року, але серед дослідників ґрунтів України не знаходимо ім'я професора Г.Г. Махова, керівника ґрунтових досліджень у 20-х роках минулого століття та його учнів [16].

У 1981 році вийшла друком монографія «История почвоведения» [17] добре відомого у світі історика галузі І.А. Крупенікова, в якій автор систематизував наявний матеріал щодо накопичення практичних знань про ґрунт. Розроблена дослідником періодизація історичного розвитку ґрунтознавства залишалася основоположною для всіх республік СРСР, у тому числі й України. І.А. Крупеніков умовно виділяє десять етапів історичного поступу ґрунтознавства в межах додокучаєвського, докучаєвського та післядокучаєвського періодів. Основну увагу він зосередив на розвитку й успіхах російського ґрунтознавства. Побіжно у монографії згадується про хід

грунтових робіт в Україні у 20-х рр., а також відмічається про досягнення українських вчених-грунтознавців Г.Г. Махова та О.Н. Соколовського [17, с. 263].

Фактологічні відомості про дослідження ґрунтів в Україні у 20-х роках ХХ ст., які були наведені в роботах Г.С. Гриня і О.М. Грінченка, виявлено в книзі під редакцією М.І. Полупана «Почвы Украины и повышение их плодородия» [18, с. 7].

Із галузевої літератури початку 90-х років минулого століття слід відмітити підручник М.І. Лактіонова «Агрогрунтознавство», в якому викладено зміст курсу цього предмета, а в першому підрозділі наведено стислий екскурс з історії агрономічного ґрунтознавства. Автор відзначає вчених, які зробили внесок у розвиток агрогрунтознавства, особливо вагомими в цій галузі вважає досягнення К.К. Гедройца і О.Н. Соколовського [19, с. 5-8].

Про здобутки українського ґрунтознавства досліджуваного періоду за часи радянської влади активно стверджує тільки діаспора у своїх виданнях, зокрема в «Енциклопедії українознавства» різних років випуску. В підрозділі «Сільськогосподарський науковий комітет України», йдеться про діяльність Секції ґрунтознавства, її досягнення у ґрунтово-картографічних дослідженнях і складену ґрунтову карту в 25-верстному масштабі [20].

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що праці, опубліковані протягом 30 – 90-х років ХХ ст. з висвітлення історії розвитку ґрунтознавства в Україні в згаданий період, незважаючи на певну неузгодженість наведених фактів, становлять науковий інтерес, що сприяє критичному переосмисленню досліджуваної проблеми.

У період незалежності України дослідники дедалі більше почали приділяти увагу питанням історії сільськогосподарської дослідної справи та її окремим галузям і стверджують про існування українського ґрунтознавства як самостійного наукового напрямку. Зазначимо, що окремі аспекти цього питання дослідники історії аграрної науки почали висвітлювати тільки наприкінці 90-х років.

Лише в останні роки з'явилися праці, які висвітлюють раніше невідомі, недосліджені сторінки розвитку вітчизняного ґрунтознавства в Україні, яким характерна спроба об'єктивного й неупередженого висвітлення історії еволюції галузевої думки. Низку праць присвятив історії українського ґрунтознавства відомий дослідник В.А. Вергунов [21, 22, 23, 24]. Автор на основі наявного кола джерел, архівних документів і критичного осмислення наукової літератури у своїх роботах досліджує історію галузевих профільних установ і закладів України, що розглядали ґрунтознавчі проблеми, а також біографії вчених-ґрунтознавців, дає оцінку їх науковим здобуткам у цій галузі знань, розкриває роль накопиченого досвіду при формуванні основних напрямів досліджень у вітчизняному ґрунтознавстві. Завдяки невтомній праці В.А. Вергунова повернені із забуття імена багатьох вчених-ґрунтознавців, які були несправедливо забуті: Г.Г. Махова та його учнів [25, 26], М.П. Флорова [27], І.С. Жукова [28] та ін.

На увагу заслуговують праці вченого «Історія ґрунтознавства в Україні: проблеми і методологія шляхів вирішення» [29] та «Українське ґрунтознавство: історія становлення та розвитку у наукових школах, інститутизації і періодизації» [30], у яких автор стверджує, що Україна як незалежна держава має право мати власну історію всіх своїх складових аграрної науки, в тому числі й ґрунтознавства. В.А. Вергунов відтворив історичні етапи розвитку вітчизняного ґрунтознавства і розробив його еволюційну періодизацію. Так, згідно із запропонованою В.А. Вергуновим періодизацією українське ґрунтознавство пройшло дев'ять етапів свого існування: перший етап – накопичення первісних знань про ґрунт; другий етап – 1721-1811 рр., коли ґрунт стає предметом системних наукових досліджень; третій етап – 1811-1861 рр., пов'язаний із створенням Полтавського дослідного поля; четвертий етап – 1884-1910 рр. – «докучаєвське» ґрунтознавство; п'ятий етап – 1910-1920 рр. – «набоковський» період ґрунтознавства; шостий етап – 1921-1929 рр. – «махівський» період ґрунтознавства; сьомий етап – 1930-1959 рр. – «соколовський» період ґрунтознавства; восьмий етап – 1959-1990 рр. –

«радянський» період ґрунтознавства; дев'ятий етап – 1990 р. і до сьогодні – «українське» ґрунтознавство [30, с. 71-73].

Про важливість об'єктивної періодизації розвитку ґрунтознавства у світлі національного відродження пише Д. Злобенко, зазначаючи, що приклади періодизації ґрунтознавства свідчать про його високий науковий розвиток і можуть стати основою для теоретичних узагальнень з урахуванням новітніх досягнень суміжних наукових дисциплін [31, с. 93].

Еволюцію наукових розвідок СГНКУ на ниві розвитку сільськогосподарської дослідної справи в архівах та документах розкриває спеціальне видання, підготовлене науковцями Центру історії аграрної науки ДНСГБ УААН до 75-річчя Української академії аграрних наук. В науковий обіг системно вводяться невідомі й маловідомі документи, що характеризують діяльність установи, окремі урядові та офіційні документи, матеріали періодичних галузевих видань за час існування Сільськогосподарського наукового комітету України протягом 1918-1927 років. У збірнику вміщено деякі документи, які стосуються діяльності Секції ґрунтознавства [32].

Серед сучасних праць привертає увагу монографія «Становлення і розвиток аграрної освіти та науки в Україні (з найдавніших часів і до сьогодні)» [33], написана колективом викладачів Національного аграрного університету. У цьому виданні розглядаються основні періоди становлення й розвитку аграрної освіти та науки в Україні з найдавніших часів до наших днів. Особливу увагу приділено функціонуванню вищих навчальних і наукових закладів аграрного профілю. У третьому розділі розглядається розвиток аграрної освіти та науки в Україні за радянської доби. Фрагментарно тут згадується діяльність Сільськогосподарського наукового комітету України і Секції ґрунтознавства. Зокрема, відмічено про видання карти ґрунтів України та 10 томів «Матеріалів дослідження ґрунтів України» [33, с.71-72].

Позитивним явищем є те, що у переважній більшості сучасних підручників, навчальних посібників, лекційних курсів із ґрунтознавства приділяється належна увага його історії. За останні роки з'явилася низка

колективних праць стосовно різних аспектів вітчизняного ґрунтознавства, автори яких намагаються неупереджено відтворити картину його історичного поступу, а саме підручники «Ґрунтознавство» [34] за редакцією Д.Г. Тихоненка, «Ґрунтознавство з основами геології» [35] за редакцією О.Ф. Гнатенка.

При висвітленні історії ґрунтознавства в Україні, стосовно досліджуваного періоду, автори підручника «Ґрунтознавство» за редакцією Д.Г. Тихоненка відмічають науково-дослідницьку діяльність професора Г.Г. Махова, аналізуючи його досягнення з проведених ґрунтових досліджень, видану під керівництвом вченого карту ґрунтів України в 1926 році, розроблену зональну програму «агроінвентаризації» земель [34, с. 18, 19].

У підручнику «Ґрунтознавство з основами геології» у підрозділі «Історія ґрунтознавства в Україні» автори досить докладно висвітлюють основні віхи розвитку вітчизняного ґрунтознавства. Праця містить багатий фактологічний матеріал, зокрема, щодо проведення ґрунтових обстежень в Україні у 20-х роках минулого століття. Також автори фрагментарно висвітлюють діяльність науково-дослідних установ галузі [35].

Хоча в іншому підручнику «Ґрунтознавство з основами геології» колективу авторів із Чернівців досягнення з ґрунтових досліджень періоду 20-х років ХХ ст. при висвітленні історії майже не згадуються [36].

Фрагментарно розглянуто розвиток ґрунтознавства у 20-х роках у підручнику «Ґрунтознавство з основами геології» колективу авторів з Кам'янець-Подільського. У підрозділі, присвяченому історії ґрунтознавства, згадується тільки, що у 1926-1928 рр. дослідження ґрунтів Подільського краю провели Н.Б. Вернардер, В.І. Крокос, Д.К. Біленко [37, с. 38-40].

У посібнику «Ґрунтознавство. Курс лекцій» [38] у першому розділі подається визначення ґрунтознавства як науки, а також короткий огляд історії ґрунтознавства взагалі й описаний стисло розвиток ґрунтознавства в Україні, де побіжно одним реченням відмічено, що у 1926-28 рр. проведено ґрунтове обстеження лісостепової та степової зон і складено карту ґрунтів у масштабі 1:1000000 [38, с. 6-8].

Цікаві факти щодо історії українського ґрунтознавства досліджуваного періоду знайдено в працях В.І. Канівця «Актуальні питання історії українського ґрунтознавства» [39], Г.А. Мазура «Науковий доробок ґрунтознавців» [40], О.М. Горіна, В.І. Мацегори, Р.В. Щербаня «З історії зародження та розвитку наукових ідей у ґрунтознавстві» [41], в яких дослідники висвітлюють окремі сторінки розвитку галузі, в тому числі і досліджуваного періоду.

Важливою для детального з'ясування історії вітчизняного ґрунтознавства є праця колективу авторів з наукових центрів і закладів «Історія ґрунтово-картографічних досліджень в Україні» [42], присвячена 40-річчю завершення великомасштабних досліджень ґрунтів України. Автори висвітлюють історію проведення ґрунтово-картографічних досліджень в Україні. Однак подій 20-х рр. ХХ ст., вони торкаються фрагментарно, згадуючи лише про ґрунтові дослідження, які проводили Ф.І. Левченко і Г.Г. Махов, про видану в 1926 році карту ґрунтів України.

Історію вітчизняного ґрунтознавства, особливо за радянської доби, пов'язують із відомою у світі Харківською школою ґрунтознавства та її лідером – академіком О.Н. Соколовським. Історію створення цього наукового об'єднання найкраще розкрили у своїх працях професор Д.Г. Тихоненко «Харківська школа ґрунтознавства» та «Генетична і еволюційна ідея на Докучаєвській кафедрі за 100 років» [43, 44], О.М. Грінченко «Кафедра почвоєднання Харківського державного університету ім. В.В. Докучаєва: історический очерк (1879-1979 гг.)» [45], В.І. Канівець «Ще раз про витоки Харківської школи ґрунтознавців» [46], в яких автори висвітлюють етапи розвитку кафедри ґрунтознавства Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва.

Підвищення інтересу до відтворення власної історії ґрунтознавства простежується при проведенні галузевих конференцій у наш час. Так, у збірнику тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний стан ґрунтового покриву України та шляхи забезпечення його сталого розвитку на початку 21-го століття» (2006 р.), присвяченому 50-річчю з дня створення

Інституту ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського, у першому підрозділі висвітлюється історія розвитку ґрунтово-агрохімічної науки. Вчені наукових центрів описують історію розвитку ґрунтознавства України на різних етапах його існування [47, с. 3-24].

Важливе місце в сучасній літературі стосовно історії вітчизняного агроґрунтознавства посідає аналіз наукової спадщини видатних українських ґрунтознавців. Великий науковий інтерес становить книга із серії «Українські вчені-аграрії ХХ ст.», започаткованої з ініціативи академіків М.В. Зубця, В.П. Бурката – «Вчені ґрунтознавці, агрохіміки, землероби» [48]. У книзі висвітлено етапи життя й наукову спадщину вчених, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняного ґрунтознавства та агрохімії.

На увагу також заслуговують дисертаційні дослідження К.В. Ковальської «Д.Г. Віленський – вчений, педагог та організатор вітчизняного ґрунтознавства 20-50-х років ХХ ст.» [49] та Н.М. Новосад «Діяльність академіка О.Н. Соколовського (1884-1959) у контексті розвитку сільськогосподарської науки та освіти України» [50], в яких відображена наукова діяльність цих видатних вчених-ґрунтознавців протягом 20-х років ХХ ст.

Взагалі в останні роки з'явилася велика кількість дисертацій з історії аграрної науки та сільськогосподарської дослідної справи, у яких дотично розглядаються питання розвитку ґрунтознавства згаданого періоду [51].

У 2009 році автором даної статті була захищена кандидатська дисертація «Становлення та розвиток агроґрунтознавства в Україні у 20-х роках ХХ століття», у якій висвітлено історію становлення та діяльність профільних дослідних установ і галузевих кафедр сільськогосподарських навчальних закладів, з'ясовано й проаналізовано основні напрями їх науково-дослідної роботи з агроґрунтознавства в досліджуваний період. Визначено внесок окремих учених у розвиток ґрунтознавства України.

З російських сучасних наукових праць надзвичайно всебічною для з'ясування деяких питань розвитку ґрунтознавства в Україні у 20-х роках ХХ

століття в контексті еволюції світової наукової думки є робота російського ґрунтознавця професора І.В. Іванова «История отечественного почвоведения» [1], в якій він детально характеризує періоди історії російського ґрунтознавства, аналізує наукову діяльність видатних ґрунтознавців та історію розвитку деяких напрямів ґрунтознавства. У межах кожного періоду І.В. Іванов висвітлює організацію (інститутизацію) російського ґрунтознавства. Щодо України, І.В. Іванов згадує тільки про існування ґрунтової школи О.І. Набоких поряд із школами В.В. Докучаєва, П.С. Коссовича та В.Р. Вільямса. Автор пише, що учнями О.І. Набоких були О.Ф. Лебедев, В.І. Крокос, М.П. Флоров, Г.Г. Махов. Вчений відмічає, що з діяльністю О.Н. Соколовського пов'язана своєрідність наукових поглядів ґрунтознавців України, які простежуються і в наші дні [1, с. 143].

Слід зазначити, що сучасні російські історики ґрунтознавства щодо українського ґрунтознавства згадують тільки про «Харківську» школу ґрунтознавства на чолі з академіком О.Н. Соколовським [52, 53].

Проаналізувавши наукові праці, які розглядають історію вітчизняного ґрунтознавства у досліджуваний період автор дійшла висновку про перевагу фактологічних досліджень, про те, що суто наукові праці зі згаданої проблематики становлять невелику кількість. Також слід відмітити, за часи незалежності України період 20-х років минулого століття дедалі частіше стає предметом дослідницьких розвідок. Захищено низку кандидатських і докторських дисертацій, що стосуються різних аспектів науково-організаційних засад розвитку різних галузей аграрної науки в тому числі і ґрунтознавства.

Список використаної літератури

1. Іванов І. В. История отечественного почвоведения: Развитие идей, дифференциация, институционализация. Кн. 1 : 1870-1947 гг. / И. В. Иванов. – М. : Наука, 2003. – 397 с.
2. Махов Г. Г. Почвы Украины (очерк современного развития и состояния почвоведения на Украине и его ближайшие задачи) / Г. Г. Махов // Естественные производительные силы УСРР : сб. очерков. Материалы к построению 5-ного и генерального плана. – Х., 1928. – Вып. V. – С. 111–119.
3. Махов Г. Г. Почвенная карта Украины в 25-верстном масштабе / Г. Г. Махов // Естественные производительные силы УСРР : сб. очерков.

Материалы к построению 5-ного и генерального плана. – Х., 1928. – Вып. V. – С. 122–123.

4. Махов Г. Г. Територіальні дослідження ґрунтів на Україні за період 1887-1927 рр. та їх найближчі перспективи / Г. Г. Махов // Вісн. природознавства. – 1928. – № 2. – С. 65–75.

5. Яната О. А. Десятиріччя Жовтня на полі української сільськогосподарської науки / О. А. Яната // Український агроном. – 1927. – № 10-11. – С. 26–40.

6. Паншин Б. Досягнення с.-г. науки за 10 років в СРСР / Б. Паншин // Укр. агроном. – 1927. – № 10-11. – С. 20–26.

7. Соколовський О. Н. Ґрунтознавство на Україні / О. Н. Соколовський // Вісн. природознавства. – 1927. – № 5-6. – С. 279–284.

8. Виленский Д. Г. Агропочвенные работы на Украине / Д. Г. Виленский // Почвоведение. – 1931. – № 5-6.

9. Короткий звіт про роботу Центральної Агрохімічної Лабораторії / [наук. ред. Душечкін О. І.]. – К., 1930. – 170 с.

10. Калачиков О. Т. Досягнення ґрунтознавства та агрохімії в світлі стахановського руху / О. Т. Калачиков // Соціалістична агротехніка. – 1937. – № 2. – С. 19–20.

11. Соколовський О. Н. Основні напрями розвитку вітчизняної науки про ґрунт / О. Н. Соколовський // Питання підвищення родючості ґрунтів. – Х., 1953. – Т. 1. – С. 5–31.

12. Власюк П. А. Сільськогосподарська наука до 40-річчя Великого Жовтня / Власюк П. А. – К. : Держсільгоспвидав, 1953. – 653 с.

13. Виленский Д. Г. История почвоведения в России / Виленский Д. Г. – М. : Советская наука, 1958. – 238 с.

14. Ґрунтознавство / [Александрова Л. М., Антипов-Каратаєв І. М., Гаркуша І. Ф. та ін.] ; за ред. К. П. Горшеніна. – К. : Держсільгоспвидав, 1960. – 423 с.

15. Гринь Г. С. З історії територіальних ґрунтових досліджень в Україні / Г. С. Гринь // Агрохімія і ґрунтознавство. – 1970. – Вип. 15. – С. 3-16.

16. Гринченко А. М. Развитие почвоведения на Украине за 60 лет советской власти / А. М. Гринченко // Плодородие почв и эффективность удобрений. – 1978. – Т. 255. – С. 3-19.

17. Крупеников И. А. История почвоведения (от времени его зарождения до наших дней) / Крупеников И. А. – М. : Наука, 1981. – 327 с.

18. Почвы Украины и повышение их плодородия. Экология, режимы и процессы, классификация и генетико-производственные аспекты / [ред. Полупан Н. И.]. – К. : Урожай, 1988. – 293 с.

19. Лактіонов М. І. Агроґрунтознавство (загальний курс) : навч. посібник / Лактіонов М. І. – Х. : ХДАУ, 1993. – 156 с.

20. Енциклопедія Українознавства в двох томах / Наук. т-во ім. Т.Г. Шевченка; Голов. ред. В. Кубійович, І. Кузеля. – Мюнхен–Нью-Йорк, 1949. – Т. 2, ч. 3. – 423 с.

21.Вергунов В. А. Дослідження ґрунтів Поділля та їх картографування : нарис з історії / В. А. Вергунов // Історія укр. науки на межі тисячоліть. – К., 2007. – Вип. 29. – С. 15-38.

22.Вергунов В. А. Ґрунтознавство у науковій спадщині професора П.О. Бичихіна (1865-1933) / В. А. Вергунов // Актуальні питання історії України, всесвітньої історії, історії освіти, науки і техніки : V міжреґіон. наук. конф., 27 черв. 2007 р. : тези доп. – Луганськ, 2007. – С. 5–6.

23.Вергунов В. А. Невідомі сторінки життя та творчої діяльності професора Д.Г. Віленського / В. А. Вергунов // Історія укр. науки на межі тисячоліть. – К., 2006. – Вип. 23. – С. 28–50.

24.Вергунов В. А. Антологія українського агроґрунтознавства 1918–1930 років : історико-архівний аналіз / В.А. Вергунов // Аґрономічне ґрунтознавство в Україні (1918–1930 рр.) : (зб. док. і матеріалів). – К., 2008. – С. 5–23.

25.Вергунов В. А. Еволюція наукової спадщини професора Г.Г. Махова (Махіва) в контексті розвитку українського ґрунтознавства / В. А. Вергунов // Актуальні питання історії техніки : матеріали 5-ї Всеукр. наук. конф. – К., 2006. – С. 27–29.

26.Професор Махов (Махів) Григорій Григорович (1886–1952) : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1914–1994 / [уклад. Вергунов В. А.]. – К., 2005. – 110 с. – (Сер. «Біобібліоґрафія вчених-аґраріїв України» ; кн. 10).

27.Вергунов В. А. Дослідження ґрунтів Київщини та перша ґрунтова карта України у світлі творчої спадщини М. П. Флорова / В. А. Вергунов // Часопис укр. історії. – 2007. – Вип. 8. – С. 58–68.

28.Вергунов В. А. І.С. Жуков – директор Всеукраїнського науково-дослідного Інституту агроґрунтознавства та хімізації сільського господарства (1932–1933) / В. А. Вергунов // Історичні записки. – 2006. – Вип. 10. – С. 39–51.

29.Вергунов В. А. Історія ґрунтознавства в Україні: проблеми і методолоґія шляхів вирішення / В. А. Вергунов // Вісн. ХДАУ. – 2006. – № 7. – С. 20-37.

30.Вергунов В. А. Українське ґрунтознавство: історія становлення та розвитку у наукових школах, інститутизації і періодизації / В. А. Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть. – К., 2006. – Вип. 24. – С. 46–79.

31.Злобенко Д. Періодизація ґрунтознавства в контексті історії науки / Д. Злобенко // Історія укр. науки на межі тисячоліть. – 2005. – Вип. 22. – С. 87–93.

32.Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.) : [зб. док. і матеріалів / уклад. : В. А. Вергунов, А. С. Білоцерківська, Б. К. Супіханов, С. Д. Коваленко ; наук. ред. Вергунова В. А.] . – К. : Аґр. наука, 2006. – 528 с. (Іст.-бібліогр. сер. “Аґрарна наука України в особах, документах, бібліоґрафії” ; кн. 14).

33.Становлення і розвиток аґрарної освіти та науки в Україні (з найдавніших часів до сьогодення) / [Мельничук Д. О., Зубець М. В., Бернштейн Л. Ю. та ін.]. – К. : НАУ, 2005. – 224 с.

34. Ґрунтознавство : підручник / [Тихоненко Д. Г., Горін М. О., Лактіонов М. І. та ін.] ; за ред. Д. Г. Тихоненка. – К. : Вища освіта, 2005. – 703 с. : іл.
35. Ґрунтознавство з основами геології : [навч. посіб.] / Гнатенко О. Ф., Капштик М. Ф., Петренко Л. Р., Вітвицький С. В. – К. : Оранта, 2005. – 648 с.
36. Ґрунтознавство з основами геології: підручник / [Назаренко І. І., Польчина С. М., Дмитрук Ю. М. та ін.]. – Чернівці: Книги – XXI, 2006. – 504 с.
37. Ґрунтознавство з основами геології [основний курс] / Топольний Ф. П., Петриченко В. Ф., Яворов В. М. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2000. – 116 с.
38. Бичко А. С. Ґрунтознавство. Курс лекцій / Бичко А. С. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2006. – 133 с.
39. Канівець В. І. Актуальні питання історії українського ґрунтознавства / В. І. Канівець // Агрохімія і ґрунтознавство : спец. вип. до VII з'їзду УТГА. – 2006. – Кн. 1. – С. 58-64.
40. Мазур Г. А. Науковий доробок ґрунтознавців / Г. А. Мазур // Землеробство. – 1999. – № 73. – С. 101–111.
41. Горін О. М. З історії зародження та розвитку наукових ідей у ґрунтознавстві / О. М. Горін, В. І. Мацегора, Р. В. Щербань // Вісн. ХДАУ. – 1998. – № 2. – С. 60–69.
42. Тихоненко Д. Г. Історія ґрунтово-картографічних досліджень в Україні / Д. Г. Тихоненко, А. О. Георгі, М. А. Щуковський та ін. // Вісн. ХДАУ. – 2001. – № 3. – С. 3–14.
43. Тихоненко Д. Г. Харківська школа ґрунтознавства / Д. Г. Тихоненко // Вісн. ХДАУ. – 2001. – № 1. – С. 3–8.
44. Тихоненко Д. Г. Генетична і еволюційна ідея на Докучаєвській кафедрі за 100 років / Д. Г. Тихоненко // Ґрунти України: еволюція, систематика, окультурення та використання : тези доп. конф., черв. 1994 р. – Х., 1994. – С. 3.
45. Гринченко А. М. Кафедра почвоведення Харківського державного університета ім. В. В. Докучаєва : ист. очерк (1879–1979 гг.) / Гринченко А. М. – Х. : ХГАУ, 1994. – 35 с.
46. Канівець В. І. Ще раз про витоки Харківської школи ґрунтознавців / В. І. Канівець // Вісн. ХНАУ. – 2004. – № 1. – С. 9–13.
47. Сучасний стан ґрунтового покриву України та шляхи забезпечення його сталого розвитку на початку 21-го століття : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 50-річчю з дня створення Ін-ту ґрунтознавства та агрохімії ім. О. Н. Соколовського. – Х., 2006. – 239 с.
48. Вчені ґрунтознавці, агрохіміки, землероби / [наук. ред. О. Г. Тараріко, В. В. Медведєв]. – К. : Аграр. наука, 2003. – 332 с. – (Сер. «Українські вчені-аграрії ХХ ст.» ; кн. 8).
49. Ковальська К. В. Д. Г. Віленський – вчений, педагог та організатор вітчизняного ґрунтознавства 20–50-х ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.07. «Історія науки і техніки» / К. В. Ковальська. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – 21 с.

50.Новосад Н. М. Діяльність академіка О.Н. Соколовського (1884–1959) у контексті розвитку сільськогосподарської науки та освіти України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.07. «Історія науки і техніки» / Н. М. Новосад. – К., 2008. – 21 с.

51.Присяжнюк М. В. Розвиток сільськогосподарської дослідної справи УСРР у 20-х рр. ХХ століття : науково-організаційні засади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра с.-г. наук : спец. 06.04.01 «Історія сільськогосподарських наук» / М. В. Присяжнюк, К., 2012. – 41 с.; Щебетюк Н. Б. Українська академія сільськогосподарських наук: становлення та діяльність (1956–1962 роки) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.07 «Історія науки й техніки» / Н. Б. Щебетюк. – К., 2012. – 21 с.; Завальнюк О. О. Формування мережі та діяльність сільськогосподарських дослідних установ на Київщині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.07 «Історія науки й техніки» / О. О. Завальнюк. – К., 2003. – 21 с.; Пильтяй О. М. Розвиток дослідної справи в агрогрунтознавстві України (30-ті роки ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.07 «Історія науки й техніки» / О. М. Пильтяй. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – 21 с.

52.Основы научных исследований в агрономии : учебник и учеб. пособия для студ. высш. учеб. заведений / [Моисейченко В. Ф., Трифонов М. Ф., Заверюха А. Х., Ещенко В. Е.]. – М. : Колос, 1996. – 336 с.

53.Мигунова Е. С. Лесоводство и почвоведение (исторические очерки) / Е. С. Мигунова. – М. : Экология, 1994. – 246 с.